

Index štěstí v podmínkách České republiky – případová studie Velkého Meziříčí

Teichman, J., Nováček, P.: Index of Happiness in the Czech Republic – Case Study of Velké Meziříčí Town. *Životné prostredie*, 2015, 49, 4, p. 236 – 239.

This paper aims to present one of the possible indicators of progress towards sustainable development – Gross National Happiness. Gross National Happiness index is completely different than is normally used in the Euro-American civilization circuit, and one of the few indexes used, which is not only material growth. This index is closely associated with the Buddhist perception of happiness, fullness of life and social welfare. To use this concept in the Czech Republic extension of Central Europe had to be modifying index methodology. Consequently the method was tested on sectional population of a medium-sized town of Velké Meziříčí in Vysočina Region.

Key words: Bhutan, Gross National Happiness, indexes, indicators, sustainable development, quality of life, Velké Meziříčí (Czech Republic)

V současnosti nejvíce používaným ukazatelem ekonomické úspěšnosti je hrubý domácí produkt (HDP). HDP je celková peněžní hodnota statků a služeb vytvořená za dané období (obvykle jeden rok) na určitém území. Je to vlastně ukazatel výkonnosti ekonomiky státu. V mezinárodních srovnáních se nejčastěji používá HDP na jednoho obyvatele. HDP se skládá ze spotřeby (soukromé a vládní), investic a čistého vývozu (tj. rozdílu mezi vývozy a dovozy). Obdobným ukazatelem je hrubý národní produkt (HNP), který měří hodnotu zboží a služeb, vyrobených občany daného státu bez ohledu na území.

Radikálně odlišným ukazatelem měření úspěšnosti země a společnosti je tzv. *hrubé národní štěstí* (*Gross National Happiness* – GNH). Hrubé národní štěstí je pokusem definovat kvalitu života více holisticky a s ohledem na nemateriální aspekty života, než to činí HDP. Konvenční rozvojové modely považují ekonomický růst za nejdůležitější cíl. Koncept GNH je založen na předpokladu, že rozvoj lidské společnosti je možný, když materiální a duchovní rozvoj jdou ruka v ruce a navzájem se doplňují (Ura et al., 2012a). Koncept se však od počátku potýká s jedním nedostatkem – je velmi těžké definovat štěstí, protože je to velmi subjektivně prožívaný stav (Zurick, 2006).

Podnět k vytvoření nového indexu GNH, který by neměřil pouze materiální spotřebu, dal v 70. letech 20. století bhútánský král Džigme Singye Wangchuck (Ura, Galay, 2004). GNH vychází z předpokladu dlouhodobě udržitelného rozvoje, ve kterém by měly být vyrovnány složky materiální s nemateriálními a duchovními. Pojem štěstí je v Bhútánu chápán odlišně než v podmínkách střední Evropy. Proto i GNH byl navržen tak, aby potřeby celé společnosti byly propojeny s politikami státní správy na národní, ale také na lokální

úrovni. Bhútánská společnost chápe štěstí jako multi-dimenzionální pojem zahrnující lidské zdraví a životní úroveň, úroveň zdravotnictví a školství, využití času, tradiční kulturní hodnoty, mezilidské vztahy, dobré vládnutí, kvalitu životního prostředí a další.

Aplikace metodiky na obyvatele Velkého Meziříčí

Bhútánský index GNH se po revizi skládá ze 124 indikátorů, které jsou rozděleny do devíti skupin, tzv. dimenzí (Ura et al., 2012b). Index je konstruován na základě vícerozměrné metody Alkireho, Fostera (2011). Tato metoda počítá s různými typy individuální deprivace, pocíťované např. z nedostatečné životní úrovně a chudoby, nedostatku vzdělání a poznání, nedostatku pracovních příležitostí. Na základě této metody dojde k identifikaci nešťastných a následnému výpočtu indexu (Alkire, Foster, 2011). Naplnění těchto dimenzí je považováno za naplnění štěstí člověka. Protože jsou dimenze považovány za relativně vyrovnané a sobě rovné v dosažení štěstí, mají v celkovém výpočtu stejnou váhu. V případě jednotlivých indikátorů se může přikročit k vážení, a to v případě, když jednotlivé proměnné nemají stejný význam pro štěstí člověka. Aktualizace vah jednotlivých indikátorů při dotazníkových šetřeních přináší problém porovnávání jednotlivých výsledků GNH v čase. Na druhou stranu, ponechání stejných hodnot vah nemusí reflektovat vyvíjející se potřeby člověka v časovém období. Nastavení vah probíhá na základě expertního posouzení odborníků z relevantních oborů. Váhy jednotlivých proměnných se pohybují od nuly do jedné, přičemž nulová váha znamená, že daný indikátor nemá na výpočet žádný vliv. Hodnota jedna, naopak, přisuzuje danému indikátoru největší vliv na štěstí člověka (The Centre for Bhutan Studies & GNH Research, 2015a, 2015b).

Tab. 1. Dimenze hrubého národního štěstí

Dimenze bhútánského indexu	
1.	Psychologická pohoda
2.	Zdraví
3.	Využití času
4.	Vzdělání
5.	Kulturní rozmanitost a odolnost
6.	Dobré vládnutí
7.	Vitalita komunity
8.	Ekologická rozmanitost a odolnost
9.	Životní standard

Dimenze indexu Velkého Meziříčí	
1.	Zdraví a psychická pohoda
2.	Vzdělání a kultura
3.	Životní prostředí
4.	Životní úroveň a využití času
5.	Vitalita komunity
6.	Dobré vládnutí

Zdroj: Ura et al. (2012b)

V případové studii obyvatel města Velké Meziříčí (cca 10 000 obyvatel), bylo nutno indikátory a dimenze upravit na podmínky České republiky. K výběru dimenzí a následně dílčích indikátorů se měli možnost vyjádřit oslovení odborníci z univerzit a vybraných pracovišť a také zástupci města Velké Meziříčí. Do dotazníkového šetření, které je základem pro výpočet indexu štěstí, bylo vybráno šest dimenzí se 60 indikátory (tab. 1, 2). Jednotlivé dimenze i proměnné byly nastaveny tak, aby měly stejnou váhu. Respondenti každému indikátoru přiřazovali hodnoty nula až pět, kde nula znamenala nesouhlas s daným tvrzením a naopak hodnota pět znamenala úplný souhlas. Maximálně bylo možné dosáhnout 300 bodů. Dotazníkového šetření se účastnilo sto vybraných respondentů na základě matričních údajů města Velké Meziříčí podle pohlaví, věku a nejvyššího dosaženého vzdělání tak, aby procentuálně odpovídali složení populace města Velké Meziříčí (tab. 3).

Vlastní výpočet indexu GNH probíhá ve dvou fázích. Prvním krokem je identifikace skupin obyvatel, které přesáhli mezní hodnotu a považují se za šťastné ve svém životě. Mezní hodnota, která odděluje dosažení štěstí v dané dimenzi, byla stanovena v souladu s bhútánskou metodikou na 66 % (Ura et al., 2012b). Dosáhl-li respondent v dané dimenzi této či vyšší hodnoty, je považován za šťastného. Následně, pokud respondent dosáhne štěstí ve 2/3 a více dimenzích (tzn. 4 a více), je tento člověk považován za šťastného či spokojeného se svým životem. Druhým krokem je výpočet číselné hodnoty indexu. GNH se pohybuje na stupnici v rozmezí nula až jedna. Nula znamená, že populace je zcela nespokojena se svým životem a lidé se necítí šťastni, naopak, hodnoty blížíci se číslu jedna znamenají, že lidé jsou šťastni a považují svůj život v daném regionu za pozitivní a naplněný. Index GNH byl navržený tak, aby zohledňoval pobídky politiky na zvyšování štěstí. Výpočet se zaměřuje na zvyšování štěstí u zatím nespokojených lidí se svoji kvalitou života. Kalkulace indexu GNH se tedy zaměřuje na nedostatky. Tento postup konstrukce znamená, že pokud nedostatky v životě lidí byly odstraněny, index se zvýší. Výsledné hodnoty vypočteme podle vztahu (Ura et al., 2012a):

$GNH = 1 - (H \cdot A)$, kde

H – reprezentuje podíl lidí, kteří se necítí být šťastni ve více než 2/3 dimenzí;

A – označuje průměrný podíl domén, ve kterých dosud nešťastní lidé pocíťují nedostatek uspokojení, tedy označuje šíři nedostatku.

Výsledky indexu štěstí

Při rozdělení populace podle pohlaví můžeme ve výsledku indexu štěstí pro město Velké Meziříčí vidět mírné rozdíly (tab. 4). Index štěstí u žen má hodnotu 0,7. Obecně lze říci, že ženy jsou se svým způsobem života spokojenější než muži, protože dosáhly větší hodnoty indexu štěstí. Štěstí, spokojenost a naplnění svého života pocíťuje 53 % žen. Na druhou stranu pouze 8 % žen pocíťuje štěstí ve všech šesti dimenzích. Jinými slovy 8 % žen dosáhlo v každé dimenzi minimálně 2/3 bodů. Nejlépe respondentky hodnotí dimenzi číslo 3 (životní prostředí). 89 % žen je spokojeno se stavem životního prostředí a přírody ve Velkém Meziříčí a blízkém okolí a vyjadřuje tak i svůj kladný vztah k přírodě. Naopak, nejhůře je hodnocena dimenze číslo 6 (dobré vládnutí), kde se respondentky vyjadřují k institucím samosprávy i státní správy a jejich fungování. V této dimenzi také měly možnost vyjádřit svůj názor na kvalitu sdělovacích prostředků. Spokojeně tuto dimenzi hodnotí pouze 23 % žen. 72 % žen je spokojeno se svým zdravotním stavem a psychickou pohodou. Dobrý pocit ze vzdělání a kulturních aktivit ve městě pocíťují téměř 2/3 žen. Avšak jen 58 % žen je spokojeno s dimenzí (vitalita komunity), která hodnotí vztahy v rodině a sousedské vztahy v okolí bydliště. Jistě by bylo zajímavé sledovat vývoj trendu v této dimenzi v průběhu času. Spokojenost se svou životní úrovní a využitím volného času vyjadřuje 34 % žen.

U mužů je situace odlišná. Celkový index štěstí dosahuje hodnoty 0,6. Stejně jako ženy jsou i muži (79 %) nejvíce spokojeni s kvalitou životního prostředí ve městě a přírodou ve svém okolí a, naopak, největší nespokojenost panuje v dimenzi dobré vládnutí, kde je pouze 19 % mužů spokojeno se stavem vládnutí na úrovni

Tab. 2. Dotazník indexu štěstí (dimenze – indikátory)

Dimenze zdraví a psychické pohody	Dimenze vzdělání a kultury	Dimenze životního prostředí (včetně morální ekologie)	Dimenze životní úrovně a využití času	Dimenze vitality komunity	Dimenze dobrého vládnutí
1. Věnujete se modlitbě nebo meditaci (rozjímání)?	1. Pociťujete nebo pociťoval/a jste ve škole radost z učení a poznání?	1. Vyvarujete se krádeži finančních prostředků či majetku, nehmotného majetku (např. softwaru, stahování filmů z internetu apod.)?	1. Jste spokojený/á se svým spánkem (délka spánku, kvalita a nerušenost)?	1. Máte sousedy, kteří vám v případě potřeby rádi pomohou?	1. Daří se vládě podle vás snižovat rozdíly v příjmech?
2. Máte ve své blízkosti někoho, koho máte rádi jako sebe sama?	2. Potkal/a jste v životě učitele a/ nebo nadřízené, kteří pro vás byli velkými osobnostmi a vzorem?	2. Máte pocit, že je v existenci světa skryt hlubší záměr a smysl?	2. Jste spokojený/á se svou pracovní dobou (délka, denní rozvrh)?	2. Stýkáte se se svými sousedy?	2. Máte pocit, že si ve společnosti lidé zjednáávají respekt svými osobními kvalitami, nebo spíše korupcí a penězi (0 – korupcí a penězi, 5 – svými osobními kvalitami)?
3. Podléháte následujícím emocím (pokud ano, jak často) – pocit soucítění, pocit štědrosti, touha pomáhat druhým?	3. Znáte historii, legendy a/nebo lidová vyprávění regionu (země), ve kterém žijete?	3. Je v blízkosti vašeho domu či bytu (do 30 minut pěšky nebo hromadnou dopravou) dostupná relativně neporušená příroda (např. les, větší městský park apod.)?	3. Jste spokojený/á s volným časem, který vám zbývá na vaše koníčky?	3. Věnujete se dobrovolnictví ve svém volném čase?	3. Daří se vám vyvarovat diskriminace?
4. Daří se vám vyvarovat následujícím emocím – sobectví, žárlivost, pocit frustrace?	4. Dokáže vás krása umění, ale také přírody učinit šťastným/šťastnou?	4. Pokud máte možnost obdělávat a zkrášlovat kousek půdy/zahrady, jak vás tato práce naplňuje? Máte z ní radost a těšíte se na zahradu nebo ji obděláváte z nutnosti (0 – zahradu obdělávám z nutnosti a netěší mě to; 5 – zahradu zkrášluji a obdělávám velmi rád/a)?	4. Máte dostatek příjmů pro vytvoření rezervy a řešení nenadálých událostí?	4. Trávíte podle vás dostatek volného času se svými dětmi/rodiči, se svými kamarády, se svým partnerem/partnerkou?	4. Cítíte se ve své zemi svobodnými?
5. Jste vyrovnaný člověk bez pocitu sklíčenosti a sebevražedných myšlenek?	5. Je vám vlastní pocit tvůrčí zvědavosti, elánu a radosti z poznání?	5. Máte neomezený přístup k nezávadné pitné vodě?	5. Trávíte podle vás dostatek času sportem nebo aktivním pohybem?	5. Jak hodnotíte vztahy v rodině, je opravdovým zdrojem pohody?	5. Máte důvěru v místní samosprávu?
6. Cítíte se zcela zdravý nebo máte nějaký zdravotní handicap, který vás omezuje v činnosti (0 – handicap, 5 – zcela zdravý)?	6. Máte touhu a umíte zažívat pocit posvátnosti?	6. Dáváte přednost vodě z kohoutku nebo si kupujete balenu (0 – balená voda; 5 – voda z kohoutku)?	6. Trávíte podle vás dostatek času hrou na hudební nástroj nebo jinou kulturní činností?	6. Je soužití členů rodiny harmonické?	6. Máte důvěru v regionální (krajskou) samosprávu?
7. Jak jste spokojený/á se svým tělem podle body mass index?	7. Umíte si hrát a pozitivně snít?	7. Líbí se vám krajina, ve které žijete?	7. Pociťujete, že máte v domácnosti dostatek příjmů pro uspokojení každodenních potřeb?	7. Navštěvujete často své příbuzné (rodiče, prarodiče, děti)?	7. Máte důvěru ve sdělovací prostředky, v internet, v televizi a rozhlas, v noviny?
8. Býváte málokdy nemocný/á (v pracovní neschopnosti, zameškané hodiny ve škole)?	8. Máte pocit, že jste tvůrcem svého osudu, nebo že jste spíše ve vleku událostí (0 – ve vleku událostí, 5 – plně tvůrcem svého vlastního osudu)?	8. Máte pocit, že žijete v prostředí s čistým ovzduším, které nemá výraznější vliv na vaše zdraví?	8. Cítíte, že máte doma dostatek klidu a prostoru pro relaxaci a vaše koníčky (sběratelství, výstavy, knihy, klidné čtení, přemýšlení)?	8. Cítíte se ve své širší komunitě (obec, sídliště) bezpečně?	8. Těšíte se na budoucnost?
9. Vztahy na pracovišti. Těšíte se na své kolegy do práce?	9. Máte v životě víru v někoho či v něco, kdo/co vám pomáhá vyrovnat se s těžkostmi života, včetně vědomí jeho pozemské konečnosti?	9. Máte pocit, že žijete v tichém a klidném prostředí bez vysokého hlukového znečištění, které vám brání v soustředěné činnosti, ve spánku apod.?	9. Daří se vám nepodléhat módním trendům?	9. Máte pocit, že můžete ovlivňovat a spoluvytvářet vývoj obce, ve které žijete?	9. Můžete ve společnosti, v níž žijete, důvěřovat jejím institucím: úřadům, soudům, policii?
10. Umíte odpuštět lidem, kteří vám ublížili?	10. Máte pocit, že v životě můžete naplňovat své plány a sny, svoje představy o životě?	10. Staráte se o nějaké domácí zvíře (hospodářská zvířata, pes, kočka)?	10. Máte smysl pro humor?	10. Děláte práci, kterou považujete za smysluplnou a užitečnou i pro ostatní?	10. Máte pocit, že se ve společnosti můžete domoci svých práv?

Vysvětlivky: Všechny otázky se hodnotí na stupnici 0 – 5, kde nula znamená absolutní nesouhlas s daným tvrzením, zatímco 5 označuje absolutní souhlas s tvrzením. Zdroj: modifikováno podle Ura et al. (2012b)

Tab. 3. Údaje o respondentovi

Jste	muž	žena	jaký je váš věk		počet dětí
Rodinný stav		ženatý/vdaná	rozvedený/á	ovdovělý/á	svobodný/á
Velikost obce	0 – 999	1 000 – 4 999	5 000 – 9 999	10 000 – 49 999	nad 50 000
Nejvyšší dosažené vzdělání	základní	středoškolské bez maturity	středoškolské s maturitou		vysokoškolské
Jste	student	zaměstnanec	živnostník	důchodce	jiná možnost

Tab. 4. Spokojenost s jednotlivými dimenzemi indexu hrubého národního štěstí v případové studii Velkého Meziříčí

Dimenze	Ženy (%)	Muži (%)
Životní prostředí	89	79
Zdraví a psychická pohoda	72	55
Vzdělání a kultura	70	64
Vitalita komunity	58	43
Životní úroveň a využití času	34	49
Dobré vládnutí	23	19

samosprávy i státní správy. Druhou dimenzí, kde byli muži nejvíce spokojeni, je vzdělání a kultura (64 %). V dimenzi zdraví a psychické pohody jsou muži (55 %) výrazně méně spokojeni než ženy (72 %). Naopak, s životní úrovní a využitím času jsou muži (49 %) výrazně spokojenější oproti ženám (34 %). V hodnocení vitality komunity včetně rodinných a sousedských vztahů, jsou muži skeptičtější a pouze 43 % mužů je v této dimenzi spokojeno.

Celkový výsledek indexu štěstí dosáhl hodnoty 0,651. Nejšťastněji (84 %) se populace města Velké Meziříčí cítí v hodnocení kvality životního prostředí. Naopak, největší rezervy a nesouhlas panuje s politikou dobrého vládnutí. Pozitivně tuto dimenzi hodnotí pouze 21 % občanů. Druhou a třetí dimenzí, ve které občané dosahují poměrně vysoké hodnoty štěstí 67 %, resp. 64 %, jsou dimenze vzdělání a kultury, resp. zdraví a psychické pohody. V dimenzi hodnotící vitalitu komunity se pozitivně vyjádřilo 51 % občanů města. To může vést k zamyšlení, proč si sousedé vzájemně tolik nepomáhají a z jakého důvodu nejsou vztahy v komunitě na lepší úrovni. Dimenze, která hodnotí životní úroveň a využití volného času, byla druhá nejhůře hodnocená, pozitivně ji vnímá jen 41 % respondentů.

* * *

Výsledky indexu štěstí v této případové studii jsou s bhútánskými hodnotami porovnatelné jen v omezené míře. Princip dotazníkového šetření a metodologie výpočtu byly zachovány, ovšem dotazníkové otázky, vztahující se k principům udržitelného rozvoje a kvality života, jsou odlišné. Dotazník musel být přizpůsoben na podmínky středoevropského způsobu života, které se od těch bhútánských (resp. buddhistických) velmi liší.

Na zvyšování celkového indexu štěstí ve Velkém Meziříčí se nejvíce podílí dimenze číslo tři, zaměřená na životní prostředí a vztah k přírodě, zatímco dimenze dobrého vládnutí celkovou hodnotu indexu štěstí, naopak, snižuje. Přes metodologické potíže vyplývající z aplikace bhútánského přístupu v jiném (euroamerickém) kulturně-civilizačním okruhu jde o zajímavý a inspirativní přístup, využitelný, dle našeho názoru, i ve středoevropských, resp. evropských podmínkách. Využití GNH v České republice je dalším příspěvkem do diskuze, týkající se hledání vhodných alternativních indexů k HDP, které by neměřily pouze ekonomickou výkonnost společnosti, ale studovaly a hodnotily by i další dimenze života dané společností. Chceme však zdůraznit, že ambicí GNH (stejně jako dalších alternativních indexů) není HDP nahradit, ale pouze doplnit o širší pohled na stav a vývoj společnosti.

Literatura

- Alkire, S., Foster, J.: Counting and Multidimensional Poverty Measurement. *Journal of Public Economics*, 2011, 95, 7/8, p. 476–487. The Centre for Bhutan Studies & GNH Research: GNH Index. 2015a. (<<http://www.grossnationalhappiness.com/articles/>>)
- The Centre for Bhutan Studies & GNH Research: Weighting. 2015b. (<http://www.grossnationalhappiness.com/docs/GNH/PDFs/Weighting.pdf>)
- Ura, K., Galay, K.: *Gross National Happiness and Development*. Thimphu: The Centre for Bhutan Studies, 2004, 755 p.
- Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., Wangdi, K.: *A Short Guide to Gross National Happiness Index*. Thimphu: The Centre for Bhutan Studies, 2012a, 96 p.
- Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., Wangdi, K.: *An Extensive Analysis of GNH Index*. Thimphu: The Centre for Bhutan Studies, 2012b, 213 p.
- Zurick, D.: *Gross National Happiness and Environmental Status in Bhutan*. *Geographical Review*, 2006, 96, 4, p. 657–681.

Mgr. Jiří Teichmann, jiri.teichmann@upol.cz
 doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc., pavel.novacek@upol.cz
 Katedra rozvojových studií Přírodovědecké fakulty
 Univerzity Palackého v Olomouci, Třída 17. listopadu 12,
 771 46 Olomouc